

Togliatti

Palmiro Togliatti a történelemformáló személyiségeknek ahhoz a kategóriájához tartozik, akiknek méreteit felnagytítja a múlt idő: a történelmi távlat nem kisebbíti, hanem fokozza jelentőségüket. Az évtizedek során növekedik mint ember és forradalmár egyaránt, és az örökkévalóság fogja csak véglegesíteni igazi méreteit „tel qui en lui même l'éternité le change“ (Stéphane Mallarmé).

Palmiro Togliatti 1893. március 26-án született Genovában. Gimnáziumi tanulmányait a szardíniai Sassi városában végezte, majd 1915-ben a torinói egyetem jogi fakultásán szerzett oklevelet. Mint egyetemi hallgató ismerkedett meg Antonio Gramscival, a nagy marxista gondolkodóval és politikussal, akihez mély barátság fűzte, s már fiatalon bekapcsolódott az olaszországi forradalmi mozgalomba; forradalmi inaskodásának színhelye Torino, a nagy ipari központ volt. Gramsci oldalán Togliatti csatlakozott az ifjú szocialisták csoportjához, 1914-ben tagja lett a Szocialista Pártnak, amelyben később a Torinói Tagozat titkárának tisztségét viselte. Már ekkor megkezdte tevékenységét a szocialista sajtóban, különösképpen a *Grido del Popolo* című hetilapban és az *Avantiban*, amelyekben számos figyelemreméltó cikke jelent meg.

1919-ben Gramscival együtt Togliatti is részt vesz az *Ordine Nuovo* című lap alapításában, amely mint marxista orgánium a leghaladóbb eszméket propagálta, s egyben szellemi központja volt a gyári tanácsok forradalmi mozgalmának és a torinói forradalmároknak. Az *Ordine Nuovo* a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követő fellendülés idején az olasz munkásmozgalom tapasztalatait a marxi—lenini tanítás fényében elemezte s terjesztette a nemzetközi munkásmozgalom soraiban. Így válhatott munkatársainak csoportja az 1921. január 21-én, a livornói kongresszuson megalakult Olasz Kommunista Párt magvává. „Palmiro Togliatti nagymértékben hozzájárult, a Gramsci kezdeményezte törekvések jegyében, az Olasz Kommunista Párt megteremtéséhez és a súlyos körülmények ellenére aktív erővé történő átalakításához“ — írja Luigi Longo. (*Il Partito di Togliatti*. L'Unità, 1973. március 25.)

1922 márciusában a párt római kongresszusa Togliattit a központi bizottság tagjává választja, a következő évben pedig tagja lesz a végrehajtó bizottságnak. Gramsci oldalán már ekkor kimagasló szerepet játszik a párt életében és politikájában. Amikor Olaszországban hatalomra jutott a Mussolini-féle fasizmus, Togliatti teljes erejével küzdött a fasiszta politika, valamint a kommunisták és a demokrátaik ellen merényleteket szervező és a munkásszervezetek székhelyeit támadó fasiszta bandák ellen.

Amikor Antonio Gramscit a fasiszták letartóztatják, Togliatti áll a párt élére, 1927-től pedig az Olasz Kommunista Párt főtitkára. 1926 novemberében a fasiszta kormány törvényen kívül helyezi a pártot, betiltja tevékenységét, és megakadályozza a pártsajtó megjelenését. A fasiszta rendőség két ízben is letartóztatja Togliattit, de sikerül megszöknie és külföldre emigrálnia. Togliatti, aki az illegálitás idején Ercoli néven szerepelt, a fasiszta diktatúra nehéz körülményei között, az illegálitásra szorított párt tevékenységének korlátjait leküzdve mindent megtegy a párt erősítéséért mind otthon, mind külföldön. Gondoskodott arról, hogy biztosítsa a párt szoros kapcsolatát a proletariátussal, a dolgozó tömegekkel, valamint az antifasiszta értelmiségiekkel, és igyekezett a pártvezetést a felmerülő problémák színvonalára emelni. Togliatti e szakaszban kifejtett tevékenységéről szólva, Luigi Longo megállapítja: „Éppen Togliatti vezetői tevékenysége [...] tette lehetővé, hogy a párt elkerülje a nagy munkás- és kommunista mozgalomtól való elszigetelődés veszélyét, megőrizze önálló akcióképességét, s legyőzze a bonyolult és nehéz munkakörülmények okozta akadályokat. Ez a magyarázata annak, hogy pártunk — melyet erőssé tett ez a hagyomány, nevelés és tapasztalat — már a fasiszta háború legelejétől helyt tudott állni az ország határain belül az új harc körülmények között [...], egységes akciójával döntő szerepet játszott a fasizmus és a náci megszállás elleni fegyveres ellenállás előkészítésében, megszervezésében, vezetésében, győzelemre vitte a nemzeti felkelést, amely felszabadította Olaszországot a náci és a fasiszta elnyomás alól, s egyben megnyitotta népünk életének új, köztársasági-demokratikus szakaszát.“ (*L'Unità*, i. sz.)

Togliatti elméleti és gyakorlati síkon egyaránt leleplezte a fasizmus eredetét és lényegét, s kimutatta azt, hogy „egyrészt a fasizmus egyik alapvető vonása a végletekig vitt reakciós rendszer; másrészt viszont nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a fasizmus e jellemvonásai Olaszország sajátos gazdasági és osztályviszonyaiból fakadnak... A fasizmus másik fontos jellemvonása, reakciós lényegén kívül, hogy eredete és fejlődése szorosan kapcsolja az osztályviszonyok egy bizonyos képződményéhez, s ezzel az állításunkkal nem csupán a modern társadalom két nagy antagonista osztályára — a burzsoáziára és a proletariátusra — célzunk, hanem e két alapvető osztály kapcsolataira is a közöttük elhelyezkedő és velük kölcsönösen érintkező átmeneti osztályokkal.“ (Palmiro Togliatti: *Scritti alessi*. București, 1973.*)

1924-től Palmiro Togliatti a III. Internacionálé Végrehajtó Bizottságának, 1928 és 1943 között pedig a Kommunista Internacionálé elnökségének is tagja volt. 1935 és 1943 között a III. Internacionálé titkáranak a funkcióját is betöltötte.

Európa ezen tragikus és viszontagságos éveiben Palmiro Togliatti kiemelkedő szerepet játszott a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban. E szakaszban keletkezett munkái közül a Kommunista Internacionálé 1935-ben megtartott, VII. kongresszusának jelentésében — *Új világháború előkészítése az imperialisták által és a Kommunista Internacionálé feladatai* — a Németország, Olaszország és Japán részéről fenyegető új háborús agresszió veszélyére figyelmeztetett, s kiadta a béke-harc jelszavát, megállapítván, hogy lehetségesek új antifasiszta nemzetközi szövetségek. Ez pedig új irányvételt igényelt: a demokratikus és fasizmusellenes arc-vonal kialakítását, az európai biztonság politikáját a fasizmus ellen. Togliatti rámutatott arra, hogy „a háború és a háborúellenes harc problémáinak tanulmányozásában kongresszusunk feladata nem az, hogy megismételjük, amit a VI. Világkongresszus mondott és tett, hanem az, hogy felfedjük és a legnagyobb gondossággal elemezzünk a nemzetközi helyzetben, az osztályok és az államok közötti kapcsolatokban jelentkező minden új elemet, mindent, ami meghatározhatja a fenyegető háború jellegét, és hogy levonjuk a feladataink megállapításához és perspektíváink feltárásához szükséges minden következtetést.“ (50.)

Az Internacionálé nevében a következő felhívást intézte a néptömegekhez: „Egyesítsük erőnket! Harcoljunk együttesen a békéért! A béke megvédéséért és megőrzéséért szervezzük meg minden erő egységfrontját!”

E jelentés tartalmából, valamint más, ekkoriban keletkezett munkákból kilálglik a Togliatti által „differenciált elemzésnek“ nevezett eredeti módszer ama sajátos vonása, amely szerint nem elégséges a kapitalizmus, az imperializmus, a fasizmus általános meghatározása, hanem át kell térni ezen valóságok specifikus, konkrét megnyilatkozási formáinak egyénített jellemzésére, hogy ily módon lehetővé váljék a saját politikai vonal kidolgozása.

A spanyol polgárháború idején (1936—1939) Togliatti — akárcsak Luigi Longo — egyik szervezője volt a spanyol nép segítségére siető nemzetközi brigádoknak. Már 1936-ban megírta *A spanyol forradalom jellemvonásai* című tanulmányát, amelyben megállapítja, hogy „a spanyol forradalom mint a világméretekben kibontakozó antifasiszta harc alkotórésze legszélesebb társadalmi bázissal rendelkező forradalom. Népi forradalom. Nemzeti forradalom. Antifasiszta forradalom.“ (119.)

A különböző társadalmi erők összetalálkozása a spanyolországi antifasiszta harcban nemzeti és népi jellegűt adott e küzdelemnek, s megvetette egy új típusú demokrácia alapjait. „Ezen új demokratikus köztársaság jellemző vonása — állapítja meg Togliatti —, hogy a nép ellen lázadó fasizmust a nép fegyveresen tiporja szét... Ha a népek sikerül győznie, e köztársaságban a fasizmus már nem használhatja fel a polgári demokráciát és az általa biztosított jogokat a demokrácia megsemmisítésére s egy olyan rendszer hatalomra juttatására, amely a népet megfosztja jogaitól. Másodsorban, ez a köztársaság megsemmisíti a fasizmus anyagi alapját... Harmadsorban, lehetetlen, hogy az új típusú demokrácia a nép győzelme esetén ne forduljon szembe a maradi szellem minden formájával. A további fejlődéshez szükséges minden előfeltétel birtokában van. Biztosítéka a spanyolországi munkások minden későbbi gazdasági és politikai vívmányának.“ (132.)

1945-ben Togliatti visszatér e kérdésre, hangsúlyozza a spanyolországi polgárháború és forradalom jelentőségét a fasizmus elleni harcban: „Ha igaz az, hogy 1939 után Spanyolország fölött eluralkodott a sírok és a börtönök gyászos csendje, nem kevésbé igaz az sem, hogy csak a harctér változott meg, s nem a harci feladatok... Ha ez az első bástya harc nélkül esett volna el, a világ s ennek folytán országunk sorsa is másként alakult volna. Ezen a harctéren ismertük meg

* A lapszámmal jelölt további, idézetek ebből a kötetből valók.

barátainkat és ellenségeinket, ismertük fel a veszélyt és minden őszinte demokráta közös feladatát, e harcra született meg az antifasiszta egység mint valószínűség, mint a népek, a társadalmi osztályok, a pártok és a világosan látó államférfiak iskolája.” (P. Togliatti: *L'Esperienza di Spagna*. Risorgimento, 1945. május.) A háború idején Togliatti széles körű antifasiszta propagandát fejtett ki, a fasiszmus által elnyomott népeket és a hitleristák megszállta országok kommunisztáit harcra mozgósította a megszállók ellen. A moszkvai rádió útján gyakran fordult az olaszokhoz, egységre és kitartásra buzdítva őket az antifasiszta harcban.

1944 márciusában tizennyolc évi emigráció után Palmiro Togliatti visszatért Olaszországba. Kézzel ez után Salernóban, a nápolyi kommunista szervezetben előadást tartott *A kommunisták nemzeti egységpolitikája* címen, amelyben mélyen elemezte az Olaszországban előálló új helyzetet, kijelölte a munkásosztály és a kommunista párt alapvető feladatait a többi baloldali erővel szövetségben.

Ezen előadása alapján beszélnék a „salernói fordulat”-ról, mivel Togliatti a nemzetközi helyzetben, a kommunista és munkásmozgalomban, valamint az Olaszországban bekövetkezett átalakulásokból kiindulva, ott vetette fel első ízben az „új párt” fogalmát, hangsúlyozva a „folytonosság és megújulás” kapcsolatát, vagyis azt, hogy a pártnak, szervezeti formái megújítása révén, „tömegpárttá kell válnia”. Ebben az értelemben szögezte le egy nagy tömegpárt szükségességét, amelynek alapja a munkásosztály; ehhez csatlakoznak az élenjáró értelmiség s a parasztság legjobb elemei, hogy ily módon minden erő, minden képesség egyesüljön a nagy munkástömegek, a dolgozók vezetésére az Olaszország felszabadítására és újjáépítésére irányuló harcban.

Olaszország jövőjéről szólva, Togliatti többek között ezt mondotta: „Demokratikus Olaszországot akarunk, de olyan erős demokráciát, amely elsöpri a fasiszmus minden maradványát, és nem engedi, hogy újraéledjen sem a régi, sem más formában. Mint kommunista párt, mint a munkásosztály pártja bátran követeljük azt a jogot, hogy részt vegyünk az új Olaszország felépítésében, tudatában lévén annak, hogy ha nem követelnénk, és nem volnánk képesek e feladatot teljesíteni ma és holnap. Olaszországot nem lehetne újjáépíteni, és veszélyekkel fenyegető jövő állna előtte. Felszólítunk minden becsületet olaszt, mindenkit, aki megszenvedti a helyzetet, amelybe Olaszország jutott, mindenkit, aki minél előbb véget kíván vetni ezeknek az állapotoknak, hogy csatlakozzék a demokratikus, antifasiszta és nemzeti erők arcvonalához, felszólítunk mindenkit arra a rendkívül nehéz harcra, amely jelenleg az országnak az idegen megszállás alóli felszabadításáért folyik, továbbá az újjáépítés megkezdésére és kibontakoztatására, mielőtt az lehetővé válik. Ily módon, elvtársak, politikánk nemzeti politika, egységpolitika.” (139.)

Togliatti születésének nyolcvanadik évfordulóján Luigi Longo emlékeztetett arra, hogy „a salernói fordulat [...] a megszállott Olaszországban elősegítette, hogy nagymértékben kifejlesszük egységes kapcsolatainkat más antifasiszta erőkkel, a mienktől eltérő irányulástú partizán alakulatokkal. Egyszerűen döntően hozzájárult az egységes összefogás fejlődéséhez a náci és a fasiszták elleni fegyveres harc alapján, kedvezett pártunk befolyása növekedésének az Ellenállásban. Az Olasz Kommunista Párt fajsúlyának növekedése az ellenállási harcban megerősítette és növelte a »salernói politika« tekintélyét, ami később érezte a hatását a magas szintű kapcsolatok keretében, a kommunisták súlyának és befolyásának növekedésében...” (*L'Unità*. i. sz.)

Említésre méltó e vonatkozásban, hogy a háború végén az Olasz Kommunista Párt taglétszáma nagymértékben megnövekedett. Így például a párt V. kongresszusának idején, 1946-ban, a kommunisták száma egymillió-kétszázhetvenezer volt. Mint Togliatti előrelátta, a párt új fejlődési szakaszába lépett, mindinkább tömegpárttá vált, amely sikeresen vezeti a tömegeket új győzelmek felé.

Az olasz munkásmozgalom és az olasz nép történetének egyik alapvető mozzanata a fasiszmusmal szembeni ellenállás, amely a hitlerista megszállók elleni partizánháborúban érte el csúcspontját. Palmiro Togliatti és Luigi Longo volt annak az olasz Ellenállásnak a fő kezdeményezője és vezetője, amelyből a köztársaság és Olaszország jelenkori történelme keletkezett.

Az ellenállás jelentőségéről szólva, Togliatti az Olasz Kommunista Párt VIII. kongresszusán hangsúlyozta, hogy „a lényegi kérdésekben, vagyis a szabadság, a demokrácia és a szocializmus kérdéseiben, a politikai harcot országunkban mind gyakorlatilag, mind az öntudatos tömegek gondolkodásában az a nagy nemzeti tapasztalat hatja át, amelyre az antifasiszta ellenállás és a felszabadító háború idején tettünk szert... Az Ellenállást és az antifasiszta harcot a munkásosztály és kommunista pártja szervezte és vezette. A munkásosztály, a dolgozó tömegek és kivétel nélkül szocialista ihletésű pártjaik állottak a felszabadító háború élén,

s a fasizmus legyőzése után lerakták a jelenlegi demokratikus rendszer történelmi és politikai alapjait.“ (248—249.)

A második világháború utáni új helyzetben Palmiro Togliatti a kommunista párt élén sokoldalú és kitartó tevékenységet fejtett ki Olaszország politikai, strukturális és gazdasági átalakításáért, a parlamenti rendszer megvalósításáért, a demokratikus szabadságjogok biztosításáért, a fasizmus gyökeres kiirtásáért, a gazdasági struktúrák haladó jellegű átalakításáért. Később, a párt X. kongresszusán, Togliatti rámutatott arra, hogy a javasolt intézkedések általános stratégiai célkitűzése egy olyan haladó demokratikus rendszer megteremtése volt, amely napirendre tűzi a gazdasági és társadalmi szerkezet komplex reformját, ugyanakkor a munkásosztály szervezett erőt állítja az ország elére. Számos beszéde az Alkotmányozó Gyűlésben és a parlamentben, személyes részvétele az olasz alkotmány kidolgozásában egy demokratikus államrend felépítéséért folytatott fáradhatatlan tevékenységéről, szervezőképességéről, éleslátásáról, az olasz nemzet előtt álló nagy kérdések megoldásához való személyes hozzájárulásáról tanúskodnak.

Olaszország demokratikus életének egyik nagy jelentőségű eseménye volt az új alkotmány elfogadása. Az alkotmánytervezet megvitatásakor Togliatti hangsúlyozta, hogy „a felelősség problémája mellett rögtön felmerül a jövőt illető biztosítékok kérdése is. Azt akarjuk, hogy soha többé ne ismétlődhessek meg, ami történt. Nem akarunk ismét többé-kevésbé nyílt, többé-kevésbé nyilvánvaló játékszerei lenni olyan csoportoknak, amelyek kényük-kedvük szerint akarnak rendelkezni az olasz politikai élettel, mivel kezükben összpontosulnak az ország gazdasági kincsei, ahogy az a múltban megtörtént. A jövőben ezt ki akarjuk küszöbölni. E célból követelünk alkotmányi biztosítékokat. E célból [...] nem fasiszta alkotmányt, hanem antifasiszta alkotmányt akarunk. Az általunk kidolgozott alkotmánynak azért adjuk ezt az elnevezést, hogy nyilvánvalóvá váljék: az alkotmánynak általános tartalmával és konkrét előirányzataival szavatolnia kell, hogy nem történhet meg többé az, ami egyszer megtörtént; a szabadságeszményeket többé nem dobjhatják félre, azt a demokratikus jogi és alkotmányos rendet, melynek most rakjuk le alapjait, senki sem rombolhatja le. Azonban mindennek egyedüli reális és komoly biztosítéka az, hogy az állam élére új, demokratikus és már természetüknél fogva újító erők kerüljenek, s ott meg is maradjanak. Ezek pedig, tisztelt uraim, a munkásérők. Úgy hiszem, hogy ez az egyetlen konkrét módja annak, ahogy új alkotmányunk kérdése felvethető... Először is, szeretném leszögezni ez indokoltan előkészítő jellegűnek minősített vita keretében, hogy melyek azok a lényeges jogok, amelyeket az alkotmánynak biztosítania kell az olasz nép számára; ezektől nem lehet eltekinteni, biztosítanunk vagy helyre kell állítanunk őket, ha el akarjuk érni azt a fő célt, amelynek meghatározására törekedtem. Azt hiszem, hogy a jogok három kategóriájáról beszélhetünk: az első a szabadság és a népi szuverenitás tiszteletben tartása; a második a nemzet politikai és erkölcsi egysége; a harmadik az új vezetőosztály élrekerülésétől függő társadalmi haladás... Az itt megjelölt követelmények nem átmeneti jellegűek, hanem állandó és konkrét, a jelenlegi történelmi helyzetnek megfelelő követelmények.“ (158—160.)

Az Olasz Kommunista Párt VIII. kongresszusán Togliatti azt a véleményét fejezte ki, hogy a munkásosztály legnagyobb vívmánya a köztársasági alkotmány, majd 1958-ban visszatérve az alkotmány jelentőségére, megállapította, hogy nem alaptalan az az állítás, miszerint a köztársasági alkotmány, bár különbözik a szocialista típusú alkotmányoktól mind társadalmi tartalmában, mind abban a tényben, hogy nem irányoz elő közvetlenül a termelés elvére támaszkodó demokráciát, mégis konkrétan elismeri a dolgozók jogát arra, hogy részt vegyenek az államvezetésben, megfogalmaz egyes olyan feltételeket, amelyek, ha megvalósulnak, elősegíthetik ezt a részvételt, és lehetővé tehetik nemzeti társadalmuk számottevő előrehaladását a szocialista átalakulások útján. (P. Togliatti: *Partidul comunist italian*. București, 1960. 101.)

Palmiro Togliatti továbbfejlesztette Antonio Gramsci ama tanítását, hogy tekintete kell minden azokat az egymástól eltérő konkrét körülményeket, amelyek között minden forradalmi párt tevékenykedik, és övé az érdem, hogy kidolgozta az Olasz Kommunista Párt politikáját és stratégiáját a szocializmus olasz útjáról, amelyben dialektikus kapcsolat áll fenn a nemzeti történelem hagyományai és a nemzetközi kapcsolatok között, összehangolódnak a nemzeti feladatok és kötelezettségek a nemzetköziekkel, a hazafiság az internacionalizmussal.

Az Olasz Kommunista Párt 1956-ban megtartott római, VIII. kongresszusán előterjesztett jelentésében Togliatti az alkotmány sajátos jellegéről szólva a következőket mondta: „Azt kívántuk, hogy az ország alaptörvényének progra-

matikus jellege legyen, és hogy magában foglalja a társadalmi szerkezet nagyarányú és demokratikus módszerekkel megvalósított reformjának terveit, mivel mi ezt az utat választottuk pártunknak, a munkásosztálynak és Olaszországnak. Látható, hogy országunk konkrét körülményeiből indultunk ki, és ez helyes. Tevékenységünkben is ehhez igazodtunk. Most megfogalmazzuk általános formában a szocializmusra a demokratikus, sőt parlamentáris törvényesség keretében való átmenet lehetőségének tételét. S e tétel azokra a világviszonylatban bekövetkezett szerkezeti átalakulásokra támaszkodik, mint amilyen a szocialista államok rendszerének kialakulása, a kapitalizmus válságának elmélyülése a gyarmati rendszer összeomlása folytán s végül a munkásmozgalom fejlődése és a szocialista eszmék tekintélyének növekedése világszerte." (249—250.)

Ebben az időszakban még világosabban kirajzolódott Togliatti felfogása a szocializmushoz vezető specifikus utakról a szocialista forradalom nagy sodrában. Togliatti úgy vélte, hogy a munkásosztály és a nép történelmi feladatává lett a szocializmusnak ahhoz a módhoz viszonyítva való felépítése, ahogy a proletárdiktatúra más országokban megvalósult; vagyis a munkásosztály általi vezetés szövetségek és új együttműködések révén biztosítható, a demokratikus módszer tiszteletben tartásával, a szabadság és a társadalmi haladás ellenségeinek ellenállása és üzemelme pedig felszámolhatók az emancipálásukra és teljes felszabadulásukra törő munkástömegek ellenállhatatlan ereje révén.

Togliatti szerint „a szocializmus demokratikus fejlődés útján való kivívásának perspektívája nem jelenti a szívós harc szükségességének tagadását. A harc, a helyzet megkövetelte formákban, elkerülhetetlen; e harc élén a forradalmi élcsapata vezette munkásosztálynak kell haladnia; e harcban a szocializmus felé vezető előrenyomulás arcvonalának fokozatosan ki kell terjednie újabb társadalmi csoportokra, ami a munkásosztály és az egész nép öntudatának mind erősebb megnyilvánulásához vezet.” (254—255.)

Az Olasz Kommunista Párt IX. kongresszusán Togliatti megállapította, hogy az alkotmányos rendszer keretében adva vannak a feltételek ahhoz, hogy a munkásosztály vezető osztálya szerveződjék, s a nép nagy többségét tömörítse a társadalom és az állam szocialista átalakítására irányuló programja megvalósítására.

Az Olasz Kommunista Párt dokumentumai megállapítják, hogy „a szocializmus megvalósításának olasz útja”, vagyis az egyszer és mindenkorra, mindenki számára és mindenütt kötelező akciómódszerek eszméjének elvetése a szocialista építés eredeti útjának keresése javára, országoként „kétségekívül az olasz kommunista párt legfontosabb stratégiai döntése (mind Olaszország, mind az egész nemzetközi munkásmozgalom számára). Ez a döntés a történelmi fejlődés szülötte Lyontól Livornóig, az antifasiszta egységtől a felszabadító háborúig, a köz-társaságért és az alkotmányért vívott csatától a jelen harcokig, melyeknek célja strukturális változások kivívása. A szocializmus szükségessége és időszerűsége országunk sajátos jellemvonásaiból, történelméből, a társadalmi osztályok múltbeli és jelen mozgásából, a munkásosztály és szövetségei által elfoglalt helyből adódik... A szocializmusért vívott küzdelem módszere, e harc jellemző vonásai, az a hipotézis, hogy az új társadalom békés úton és a polgárháború elkerülhetetlenségének kiküszöbölésével is megvalósítható, a munkásosztálynak és a néptömegeknek országunkban ez évek során kivívott szerepén és pozícióján alapul.”

Az Olasz Kommunista Párt történetének kérdései, amely nemrégiben jelent meg (1971), a VIII. kongresszust „a párt életében az egyik legfontosabb kongresszus”-nak nevezi, elsősorban azért, „mivel ez a kongresszus kimondotta, hogy minden kommunista pártnak szükségszerűen teljesen független döntési és választási joga kell hogy legyen, túlhaladta a vezető-párt és a vezető-állam felfogását, és megfogalmazta azt, hogy a proletár internacionalizmus új felfogására és új gyakorlatára van szükség [...], a kommunista pártok közötti kapcsolatok új módszerének követelményét, ennek alapja főként a tapasztalatcsere és a kétoldali megbeszélések.”

A programnyilatkozat „erőteljesen hangsúlyozta, hogy a szocializmus felé irányuló strukturális átalakulások lehetségesek az alkotmány előírnyozta demokratikus szabadságjogok és törvények szabad alakulásának keretében, azzal a feltétellel, hogy az ilyen új hatalom az egységre törő széles tömegmozgalomra és a tömegek harcának nagy lendületére támaszkodik.” (*Problemi di Storia del Partito Comunista Italiano*. Roma, 1971. 164.)

A szocializmushoz vezető olasz út stratégiáján belül Togliatti nagy jelentőséget tulajdonított a haladó erők egy olyan széles frontja megvalósításának, amelyben minden demokratikus áramlat és irányzat helyet talál, és amely haladó jellegű reformok megvalósítására képes, új egységet alakít ki társadalmi és

politikai téren. Togliatti *A kommunisták és a katolikusok megegyezéséért*, valamint *Az ember sorsa* című beszédeiben hangsúlyozta, milyen fontos minden kommunista, szocialista és katolikus népi erő egységének és konvergenciájának politikája a demokratikus és haladó nemzeti politika keretében. 1953—1954-ben, amikor az imperialista politika mind agresszívebb jelleget öltött, és a világot az atomkatasztrófa fenyegette, Togliatti kiállott minden haladó erő összefogása mellett, és figyelmeztetett: „szóval egy olyan kölcsönös megértésre törekszünk, amelyből kitűnjék az az eszme, hogy a civilizáció megmentésének problémája azonos célokat tűz ki a kommunista világ és a katolikus világ elé, amelyek együttműködhetnek e célok valóra váltásáért.” (242.)

Togliatti nagymértékben hozzájárult annak a tételnek a megfogalmazásához, amely szerint *a haladásért és a demokráciáért vívott harcban* lehetséges a különböző filozófiai (vagy vallásos) nézeteket valló erők együttműködése.

Togliatti 1964. augusztus 21-én halt meg Jaltában. Római temetésén több mint egymillió ember vett részt, soraikban a kommunista és munkáspártok számos képviselőjével. A temetésen Luigi Longo, közeli harcostársa ezt mondta: „Palmiro Togliatti élete összeforrt magának az Olasz Kommunista Pártnak a történetével. A párt tevékenysége és Togliatti élete viharos fordulatok és forradalmi átalakulások korszakában bontakozott ki. Műve kitörőhatatlan nyomot hagyott a munkásosztály forradalmi mozgalmában, nemzeti történetünkben és a haladó emberiség mozgalmában. A forradalmár, marxista Togliattiban a nemzeti tudat és a proletár internacionalizmus egybeforrt, és egységes egészlet alkot.”

Az olasz kommunisták a dicsőleges Olasz Kommunista Párt megalapítóinak, Gramscinak és Togliattinak elméleti és politikai hagyatékát híven követik, továbbfejlesztik és gazdagítják abban a fáradhatatlan tevékenységben, amely a munkásosztály — a széles néptömegek, az olasz nemzet alapvető érdekeit, a béke, a demokrácia és a szocializmus ügyének győzelmét szolgálja.

A Román Kommunista Párt és az Olasz Kommunista Párt között, a két pártvezetőség között a kölcsönös tisztelet, a testvéri barátság, az elvtársi együttműködés és a harcosszocialista szolidaritás kapcsolatai alakultak ki, és fejlődnek szakadatlanul.

Nicolae Ceaușescu elvtárs, az RKP főtitkára a *L'Unità* 1973 júliusában tartott velencei országos ünnepélyének résztvevőjéhez intézett üzenetében hangsúlyozta: „Öszinte megelégedésünkre szolgál az a tény, hogy a Román Kommunista Párt és az Olasz Kommunista Párt szolidaritási és elvtársias együttműködési kapcsolatai mindvégig a marxizmus—leninizmus és a proletár internacionalizmus, a kölcsönös tisztelet és bizalom szilárd alapján bontakoztak ki és fejlődtek. Különös örömmel emlékszem a Luigi Longo és Enrico Berlinguer elvtársakkal — az utóbbi évek során — történt találkozásaimra és beszélgetéseimre, amelyek szerencsés alkalmú szolgáltak az eszme- és tapasztalatcserére, kermény együttműködésre, pártjaink testvéri kapcsolatainak fejlesztésére, mind kétoldali érdekeinkkel, mind a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységének általános érdekeivel teljes összhangban.”

1956 februárjában alkalmam volt személyesen megismerkednem Palmiro Togliattival, Moszkvában. Kevésell a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának bezárulása előtt, a Román Kommunista Párt küldöttsége — melynek e sorok írója is tagja volt — meglátogatta Palmiro Togliattit szállodájában. A beszélgetés, amely majdnem két órát tartott, a kongresszus munkálataival és különösképpen a kommunista világmozgalom jövőjével, a szocializmus fejlődési útjaival, az Olasz Kommunista Párt és a Román Kommunista Párt együttműködési kapcsolataival foglalkozott.

Palmiro Togliattit mélyesen foglalkoztatták a szocialista országok összetartásának, a nemzetközi kommunista mozgalom egységének, a kommunista pártok közötti, egyenlőségen alapuló, valóban elvtársi kapcsolatok tiszteletben tartásának, valamint minden egyes ország szocializmushoz vezető sajátos útjának a kérdései a szocialista forradalom közös folyamatában. Említésre méltó, hogy 1956 februárjában — e beszélgetés során — Togliatti *in nuce* számos olyan eszmet fogalmazott meg, amelyekkel később a *Togliatti végrendelete* címen ismert, fontos krími dokumentumban találkoztam. Ebből az alkalomból Palmiro Togliatti részletesen érdeklődött az RKP tevékenysége, országunk gazdasági és politikai helyzete iránt. Ekkor állapítottunk meg és szögeztünk le a Román Kommunista Párt és az Olasz Kommunista Párt együttműködési kapcsolatainak szakadatlan erősítésére vonatkozó néhány fontos előfeltételt.